

elárulhatom az olvasónak

Öreg szolga mennybe megy

MÁRTON László
Kiválasztottak és
elvegyülők
Magvető, 1989

Az áhítatos
embergép
Jelenkor, 1999

Nagy-budapesti
Rém-üldözés
Magvető, 1984

Menedék
Magvető, 1985

Átkelés az üvegen
Magvető, 1992
Jelenkor, 2007

Jakob Wunschwitz
Igaz története
Jelenkor, 1997,
2005

A Nagyratörő
Jelenkor, 2010

Árnyas fótca
Jelenkor, 1999
Kalligram, 2015

Testvériség I-III.
Jelenkor, 2001,
2002, 2003

Minerva búvóhelye
Jelenkor, 2006

Ne bánts, Virág!
Jelenkor, 2007

Amit láttál, amit
hallottál
Jelenkor, 2008

Te egy állat vagy!
Jelenkor, 2011

M. L., a gyilkos
Kalligram, 2012

A mi kis
köztársaságunk
Kalligram, 2014

„Az elbeszélő hova
menekül?”
Magyar Lettre
Internationale, 29

„Zoli és az emberi
nagyság”
Magyar Lettre
Internationale, 35

„Az emlékezet
fogsága”
Magyar Lettre
Internationale, 38

Döbröghy Gézát nem érdekli a gazdálkodás, ő az országos politikára tette fel az életét. Ifjúkorában, amikor még pezsgett a vére, Deák Ferenc és a kiegyezés híve volt. Aztán, amikor benőtt a feje lágya, átpártolt Tisza Kálmánhoz és a balközéphez. Végül, miután Tisza Kálmán szöggre akasztotta az ellenzéki irányultságról híres „bihari pontokat” (már amennyiben pontokat lehet akasztani, mert megalkuvó politikust, azt lehet), Gézuka képviselő kilépett a Szabadelvű Pártból, és azóta a legszélsőségesebb függetlenségi párti agitációt űzi. Népszerűségére jellemző, hogy a legutóbbi választáson a tiszaréti választókerületben megszerezte a szavazatok 98 százalékát. Még a választójoggal rendelkező zsidók is órá szavaztak, pedig tudvalevő, hogy Döbröghy enyhén szólva nem kedveli a fajtájukat.

Mondom, vajmi kevés érdeklődést tanúsít a gazdálkodás iránt, de azért van neki a tiszaréti határban négyszáz hold földje, és azzal csinálni kell valamit. Ő maga Pesten lakik, a Kalap utcában, az Angolkisasszonyok zárdája mellett, úgyhogy ha akarná, sem tudná intézni a birtok ügyeit. Bérletbe nem adja ki a földjét, mert nem bízik a bérlők tisztességében, még akkor sem, ha előre fizetnek. Így tehát felfogadta jószágigazgatónak Sáska Tyhamért, az egykori vármegyei adófelügyelő fiát.

Igen derék ember lett volna ez a Sáska, csak az a kár, hogy az apjától örökölte a sikkasztásra való hajlamot, és amikor Döbröghy Géza kérdőre vonta egy – állítólag – elmaradt bevétel miatt, még neki állt följebb.

Sáska utódja Nyúzó Arnold lett, Nyúzó Pál egykori és Nyúzó Lázár jelenlegi tiszaugari szolgabíró unokaöccse, aki soha egy krajcárt sem vett el Döbröghy pénzéből. Igaz, nem is tett hozzá. Ezzel szemben lobbanékony természetű, gógös ember volt, aki minden második mondatába beleszötte, hogy ősei a mohácsi vész előtt három héttel kaptak nemeslevelet a királytól, illetve kaptak volna, ha a király a csatában el nem esett volna. (Így próbálta elpalástolni azt a szégyent, hogy a reálisan létező nemeslevelét negyvenöt évvel ezelőti keltezésű, és a családnak sok pénzébe került.)

Nyúzó azért kellett távoznia a Döbröghy-kúriából, mert egy összeszólalkozás után ki akarta hívni párbajra a saját gazdáját, Döbröghy Géza pedig szívesen és nagy hozzáértéssel párbajozik (van is az arcán egy kardvágásból adódó heg), de nem az alkalmazottaival. A Döbröghy-birtok jelenlegi intőzője Karvaly Ágoston, aki előző életében, amikor még Porvárott volt a megyeszékhely, várnagy volt, mint manapság Szentvilmoson Henger Andor.

Karvaly bátyánkkal meg az a baj, hogy öreg, mint a porvári kövezetlen országút. Ő azt állítja ugyan, hogy bírja még szusszal, de egyre gyakrabban fordul elő, hogy nem tud felkelni az ágyból, a béresek meg kiröhögik a háta mögött. Benne az a legfőbb érték, hogy a régi szép idők emlékét őrzi, amikor a tiszaréti Döbröghy-kúriában egymást érték a fényes vigasságok egy-egy agarászat vagy körvadászat után.

A daliás idők másik élő tanúja a Döbröghyek parádés kocsisa, az öreg Matyas. Ifjúkori hőstetteiről még egy elbeszélő költemény is született, amelyből az utóbbi fél évszázad során rengeteg példány fogyott el a vásári ponyvák, az utánnomásoknak és kalózkidadásoknak se szeri, se száma.

Matyi bácsi vezetéknevét ne kérdezze tőlem az olvasó, mert nem tudom. Tiszaréten és az egész vármegyében mindenki csak úgy emlegeti, hogy „Lúdas” Matyi, hosszú ú-val. Ezt Matyi bácsi azzal próbálja kimagyarázni, hogy fiatalkorában ludat árult a vásáron. Pedig valójában – elárulhatom az olvasónak – nem ő árulta a ludat, hanem az apja. Matyit ugyanis annak idején egy Mózi nevű, lúddal kereskedő zsidó nemzette, méghozzá egy csupor hártýátlan paszuly fejében.

Matyi bácsi az öreg „Lúdas” Mózsitól örökölte a ragadványnevét is, meg a görbe orrát is. Ez az oka annak, hogy a már említett költeményben egyáltalán nem esik szó az ifjú Matyi apjáról, de még az édesanyjáról is alig tudunk

meg valamit; és erre vezethető vissza, hogy a falujában csúfolták és kiközösítették a vele egyivású gyerekek, amiről még a költemény is megemlékezik.

A falu nevét persze nem árulja el az írásmű szerzője, de mi tudjuk, hogy Tiszarétről van szó.

Matyi bácsi maga is szívesen elhenceg a régi hőstetteivel. Jóízűen, ráérősen meséli őket. Hosszú téli estéken, amikor a lányok, asszonyok föltekerek a lenfonalat a guzsalyra vagy kukoricát fosztanak, Matyi bácsi rájuk nyitja az ajtót. Egy kicsit megfogdossa, megtapogatja őket, ha engedik (márpedig engedik), és aztán belekezd.

Az olvasó bizonyára ismeri „Lúdas” Matyi csínytevéseit, de azért nem árt röviden összefoglalnom őket, hátha egyszer felnő egy olyan nemzedék, amely már nem emlékszik rájuk. A lényeg az, hogy Matyi súlyos bántalmazásban részesített egy uraságot, méghozzá három egymást követő alkalommal, három különböző álrühában.

Első ízben olasz építómesternek öltözött, és az uraságot annyira eltánogálta, hogy annak szájából, mint alvadt vérdarabok, úgy hullottak a szavak.

Másodízben német seborvosnak öltözött, és az uraságot annyira elagyabugyalta, hogy annak szeméből úgy folyt a könny, mint hülyék orcáján a nyál.

Harmadszor a saját apja külsejét öltötte fel, zsidó kereskedőnek öltözött, és az uraságnak úgy ellátta a baját, hogy a verés után az uraság lágy volt, szőke és másfél mázsa.

A végére tartogattam az igazi meglepetést: az uraságot úgy hívták, hogy Döbröghy.

Az olvasó álmélkodva kérdezi: „Lúdas” Matyi háromszor megverte Döbröghy uraságot, és ezek után Döbröghy uraság szolgálatában áll? Hogyan lehetséges ez?

A magyarázat roppant egyszerű. Matyi bácsi a tiszaréti Döbröghy Pált szolgálta siheder kora óta példamutató hűséggel, és a tiszaugari Döbröghy Pétert páholta el háromszor, természetesen Pál uraság utasítására. Mesebeszéd, amit a költemény állít, miszerint Matyi bácsi bosszút állt, méghozzá azért, mert Péter uraság elkobozta a libáit a tiszadöbrögi hetivásáron.

Csakugyan sor került libaelkobzásra, de az még „Lúdas” Mózsival történt, Matyi vér szerinti apjával, Matyi bácsi pedig nem a libák miatt botozta meg háromszor Péter uraságot, hanem azért, mert Péter tizenöt esztendei pereskedés után sem volt hajlandó kifizetni Pálnak a tiszadöbrögi részjóság Macskaházy ügyvéd által fölbecsült értékét, mi több, amikor húguk, Döbröghy Antónia feleségül ment báró Wesselényi Ferenchez, Péter egy – állítólag – önkényesen használatba vett mészégető kemence miatt egy krajcárral sem járult hozzá húga hozományához, és így komolyan veszélybe került a nagy lehetőség, az, hogy a Döbröghy család rokonságba kerül a fényes múltú és még fényesebb jövőjű Wesselényiekkel.

De az utolsó csepp az volt a pohárban, amikor Péter uraság leromboltatta a tiszamuhari vízimalmot, amely szintén évtizedes pereskedés tárgya volt. Ekkor utasította Pál uraság az ifjú Matyit, hogy öltözzön olasz építómesternek, úgy náspángolja el Péter uraságot. Érthető logika: az épület lebontásáért egy építómester szabja ki a büntetést.

A rá következő két megveretés előzményei annyira szövevényesek – szerepelnek bennük Sztatina és Garamszentkereszt környéki bányarészvények, valamint egy nem létező bivalycsorda –, hogy inkább nem is vállalkozom a felidézésükre. A lényeg az, hogy a Tisza vidékén (máshol bizonyára nem így van) egy komolyan vehető nemesember senkitől sem retteg úgy, mint a saját közeli rokonaitól. Például Kazinczy Ferenc, a nyelvújítás apostola minden éjjel azt álmodta, hogy a Kazinczy család férfitagjai kutyafejű tatárokká változnak, fülsértő hangon csaholnak, és az ő csontjait ropogtatják. Vagy például Besenyei Györgyöt, az első magyar regényíró, valahányszor végigmasírozott

Ártánd főutcáján, üreges belsejű sárgolyókkal hajigálták meg a többi kisebb és nagyobb Bessenyeiek, jót kacagva a hangos pukkanások hallatán.

Később aztán Péter és Pál összefogott a harmadik fivér, Döbröghy Pongrác ellen, olyannyira, hogy közös keresetet nyújtottak be a terhére a debreceni ítéletábrához. Kettejük viszonya ekkoriban javult, vagy legalábbis enyhült. Pál uraság gyakran átkocsizott két fiával Tiszadöbrögre, ahol a család ősi fészke volt. Ilyenkor az öregedő Mátyás büszkén feszített a bakon, és kedvtelve nézegette a megvénült Péter uraságot, akit háromszor is ellaznakolt a daliás időkben. Csak jó volt fiatalnak lenni!

Péter uraság pedig szívélyesen kezet rázott Matyival, amit az öccsével és az unokaöccsével nem tett meg, mert azért annyira mégsem javult a viszonyuk. Még borraivalót is adott az öccse parádés kocsisának. Tisztában volt vele: „Lúdas” Matyinak köszönheti, hogy messze földön híres ember lett belőle. Magához ölelte Mátyást, és a fülébe súgta: „Bezzeg a te gazdádrol soha a büdös életben nem írnak hősköteményt!” Ilyenkor annyira szerette Mátyást, mintha ő nemzette volna egy csupor hártátlan paszuly fejében. Bizony ám, jó volt fiatalnak lenni!

Nohát, ezzel a Mátyással kezdődik az én tulajdonképpeni történetem is. Azzal kezdődik, hogy Mátyás eltűnt. A mai napon, 1882. április elsején az öreg „Lúdas” Matyi bácsi nyomtalanul eltűnt Tiszarétről, mintha elnyelte volna a föld.

Az igazság az, hogy Matyi bácsinak már semmi hasznát sem lehetett venni Döbröghy Géza háztartásában. Már csak mesélni tudott, ha akadt, aki meghallgassa, de Tiszaréten mindenki legalább ötvenszer hallotta már Matyi bácsi történeteit, újakat kitalálni meg nem tudott, mert nem volt fantáziája. Amúgy is legyengült, betegeskedett. Volt úgy, hogy napokig nyomta az ágyat. Ági bácsi (vagyis az intéző, Karvaly Ágoston) már többször javasolta Géza uraságnak, hogy kergessük el az öreg szélhámost a háztól, mert fölöslegesen pusztítja a kenyeret, de erről Géza uraság hallani sem akart.

Egy ilyen két lábon járó legendagyűjteménynek kiadni az útját? Mit képzel Karvaly uram? Mit szólnának a kormánypárti képviselők a Sándor főherceg utcában, ott a Múzeumkert mellett? Micsoda vitriolos tárcát írta Mikszáth Kálmán a Pesti Hírlapba az önző földbirtokosról? D...ggy Géza az ablakon dobálja ki a pénzt, ám sajnálja a becsületben megvénült, hű szolgától a szalmazsákokot és a tányér levest! (Mikszáth szarkasztikus élcelődésétől mindenki tart egy kicsit a Nemzeti Múzeum tőszomszédságában. Én sem örülnék, ha Mikszáth írta rólam a Pesti Hírlapba, pedig tőlem aztán távol áll, hogy országgyűlési képviselő legyek.)

És ha elkergetjük, mihez fog kezdeni? Házzól házra járva kéreget, és mindenkinek elpanaszolja, milyen szívtelen gazember a Géza uraság! Vagy, ami még rosszabb: átbálgat Dudvára a másikkhoz. (Géza úgy emlegette bátyját, Bertalant, ahogyan Toldi Miklós a rókalalkú Toldi Györgyöt: „a másik”.)

Elhíheti Karvaly uram, hogy a másik a földhöz csapná a seggét örömeiben, és az öreg Mátyással demonstrálná, hogy kettőnk közül ő az igazi Döbröghy. No de abból nem eszik!

Így tehát „Lúdas” Matyi bácsi maradhatott a tiszaréti Döbröghy-kúria egyik apró cselédszobájában. Az elmúlt telet nehezen vészelte át, úgyszólván hálai járt belé a lélek. A Mancsi vitte be neki a konyháról a rántott levest és vitte ki, orrát befogva, a Matyi bácsi bilijét.

Ma reggel azonban, amikor a Mancsi benyitott, üresen találta a cselédszobát, és üresen találta a pokróccal leterített szalmazsák mellett az éjjeliedényt is.

Keresték Matyi bácsit mindenütt: a ház körül, az istállóban, a kocsiszínben és a szérűskertben. Még a tyúkólba és a fáskamrába is benéztek, de az öreg nem volt sehol. Nyoma veszett.

Ki tudja, miféle hajmeresztő és valószínűtlen találgatásokba bocsátkoztak volna Tiszarét lakói az eset kapcsán, ha véletlenül ki nem derül az igazság. Hát az történt – képzelje csak az olvasó –, hogy éjfél után fényesség támadt, és leszállt az égből egy tüzes szekér, amelyen angyalok ültek. Az angyalok karonfoglák Matyi bácsit, aki időközben kijött a házból az udvarba, felültették a tüzes szekérré, amely aztán felröppent, és muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó mellett meg sem állt az égig.

No, ez már döfi! A mi Matyi bácsink jól kezdte földi pályafutását, de még annál is jobban fejezte be. Élve föl vitték a mennyországba az angyalok, meghozták tüzes szekéren, mint Illés prófétát.

Hiteles tanúk is voltak az esetre. Gazsi, a kertész a tulajdon szemével látta a fényességet, és az pontosan olyan volt, mint amikor sötétedés után gyűjtögetnek a határban, például felgyűjtanak egy szénapajtát vagy egy kukoricagörét. Csöpi, a szakácsnő pedig a tulajdon fülével hallotta a csimpolyaszót, csak éppen nem tudta mire vélni. Úgyhogy a tiszaréti szegény ember – főleg az ilyesmire fogékony katolikus kisebbség – habozás nélkül elhitte, hogy csoda történt.

„Lúdas” Matyi csodat művelt, miközben eltűnt a faluból és az árnyékvilág-ból. Kár, hogy zsidó fattyúnak született, mert különben kezdeményezni lehetne a szentté avatását.

Ugyancsak a mai napon, 1882. április elsején egy másik eltűnésről is beszámolhatok, amely kevésbé látszik érdekesnek, mint a Matyi bácsié. Eltűnt egy tizenéves körüli cseléd lány, valami Eszter. Elküldték a boltba, el is indult, de mostanáig nem tért haza, pedig azóta már háromszor is megjárhatna volna az utat, oda-vissza. Szívem szerint azzal nyugtatnám meg az olvasót, hogy nem érdemes nagy feneket keríteni az ügynek, rossz pénz nem vész el. Ám a következő fejezetekből az fog kiderülni, hogy mégiscsak van okunk némi nyugtalankodásra.

(egy készülő regényből)

„Egy meg nem írt fejezet romjai”
Magyar Lettre
Internationale, 39

„Az író többnyire nem ír (Megíratlan történetek útközben)”
Magyar Lettre
Internationale, 41

„Az írás technikája”
„A test szavakká válik”
(regényrészlet)
Magyar Lettre
Internationale, 46

„Utazás emberi feltételekkel”
Magyar Lettre
Internationale, 51

„Esti látogatás”
Magyar Lettre
Internationale, 60

„A város mint kronotoposz”
(Egy el nem készült eszmefuttatás)
Magyar Lettre
Internationale, 63

„Fényképpel és nélkülük”
(Munkafüzet 1968)
Magyar Lettre
Internationale, 69

„A műfordítás a mai magyar írásbeliségben”
Magyar Lettre
Internationale, 75

„Hétköznapok folyóval”
Magyar Lettre
Internationale, 83

„A nagyvilág hírei”
Magyar Lettre
Internationale, 92

„Engem az emberi élet egésze érdekel”
(litera-nagyvizit)
Magyar Lettre
Internationale, 62

